

da pek çok eser kaleme almış, şiirlerinde zühd ve takvâyı işlemiş, kanaatkâr, iyilik sever ve güzel huylu bir kişi olarak tanınmıştır. Döneminde mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan İbn Tûmert'e karşı koymuş, ileri gelen Muvahhidler'in onun bu konudaki desteğini alma çabaları sonuç vermemiştir.

Eserleri. 1. *el-Ahkâmü'l-kübrâ fi'l-ḥadîs*. Belli başlı hadis kitaplarından derlenen ahkâm dair hadislerin senedleriyle birlikte kaydedildiği beş veya altı cilt hacminde bir eser olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 518) bulunmaktadır (ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 458). Esere İbn Bezîze *Şerḥu'l-Ahkâmü'l-kübrâ* adıyla bir şerh, İbnü'l-Kattân ve İbnü'l-Mevvâk zeyil ve tekmile yazmış, İbn Abdülmelik de *el-Cem' beyne kitâbeyi İbni'l-Ḳaṭṭân ve İbni'l-Mevvâk 'alâ Kitâbi'l-Ahkâm li-'Abdilhak b. el-Harrât* adıyla bu iki eseri bir araya getirmiştir. 2. *el-Ahkâmü'l-vüştâ min ḥadîsi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem. el-Ahkâmü'l-kübrâ'nın* muhtasarı olup senedler hazfedilmiş, hadisler fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir. Fas Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 219/40) ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Hadis, nr. 291) nüshaları bulunan eseri Hamdî es-Selefi ve Subhî es-Sâmerrâi Zâhiriyye nüshasına dayanarak yayımlamıştır (I-IV, Riyad 1416/1995). İbnü'l-Kattân el-Mağribî *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmü'l-vâkı'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm* (bk. bibl.) adlı eserinde *el-Ahkâmü'l-vüştâ'yı* eleştirmiş, Zehebî'nin isabetli bulmadığı bu eleştirileri reddetmek üzere kaleme aldığı risâle *Kitâbü'l-Ahkâmü'l-vüştâ'nın* baş tarafında (I, 5-46) *Naḥdû'l-imâm ez-Zehebî li-beyânü'l-vehm ve'l-ihâm* adıyla, ayrıca Fârûk Hammâde tarafından neşredilmiştir (Dârülbeyzâ 1408). 3. *el-Ahkâmü's-şer'iyetü's-suğrâ eş-şahîha* (*el-Ahkâmü's-suğrâ*) (nşr. Ümmü Muhammed bint Ahmed, I-II, Kahire-Cidde 1413). Eser üzerine bazı şerh ve ta'likler yazılmış olup bunlardan Ebû Muhammed Abdülazîz b. İbrâhim el-Kureşî b. Bezîze ve Sadreddin Muhammed b. Ömer b. Mirhal el-Misrî'nin çalışmaları zikredilebilir. Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî her üç eseri şerhetmiş olup (Riyad 1983) bu kitabın Kuzey Afrika medreselerinde ve özellikle Sebte'de (Ceuta) ders kitabı olarak okutulduğu belirtilmektedir. 4. *Kitâbü't-Teheccüd* (*eş-Şalât ve't-teheccüd*). Temizlik konuları ile, farz ve nâfile namazlar ve bu namazları kılmanın faziletlerinin ele alındığı eser eş-

Şalât ve't-teheccüd adıyla Âdil Ebû'l-Meâtî (Mansûre 1413/1992), *Kitâbü't-Teheccüd* adıyla Mûs'ad Abdülhamîd es-Sa'denî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. İsmâil (Beyrut 1415/1994) tarafından yayımlanmıştır. 5. *Kitâbü'l-Âkıbe* (*ev el-Mevt ve'l-ḥaşr ve'n-nüşûr*). Eseri Ubeydullah Ebû Abdurrahman el-Misrî el-Eserî (Tanta 1410/1990) ve Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut 1995) yayımlamıştır. 6. *Kitâbü Temcîdillâhi te'âlâ ve ta'zîmihî* (*et-Temcid*) (Tanta 1413/1993). 7. *Kitâbü İhtîşârî İktibâsî'l-envâr* (*İhtîşârü'r-Rüşâî, Muhtaşaru Kitâbi'r-Rüşâî fi'l-ensâb mine'l-kabâ'il ve'l-bilâd*). Aslı ile birlikte Emilio Molina López – Jacinto Bosch Vilá tarafından *el-Endelûs fi İktibâsî'l-envâr ve fi'htîşârî İktibâsî'l-envâr* adıyla neşredilmiştir (Madrid 1990). 8. *el-Cem' beyne's-Şahîḥayn* (*Cem'ü Şahîḥayn*). Bu çalışmada, Buḥârî ile Müslim'in *el-Cami'u's-şahîḥ*'lerindeki hadisler senedsiz olarak ve *Şahîḥ-i Müslim*'in tertibine uygun şekilde bir araya getirilmiş olup eserin yazma nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 300), Nuruosmaniye (nr. 769, 770) ve Süleymaniye (Lâleli, nr. 395; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 172) kütüphanelerinde kayıtlıdır (ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 458). 9. *el-Muhtaşar* (*Muhtaşaru's-şihâh*). *Şahîḥ-i Buḥârî*'nin muhtasarıdır (Brockelmann, GAL Suppl., I, 263; Sezgin, I, 126). 10. *Telkînü'l-velîdî's-şagîr* (*Telkînü'l-mübtedî*). Hadise dair bu risâlenin Tivân'da yayımlandığı belirtilmektedir (*eş-Şalât ve't-teheccüd*, neşreden giriş, s. 15). 11. *el-Cami'u'l-kebir fi'l-ḥadîs*. *Kütüb-i Sitte*, *Müsnedü Bezâr* ve diğer hadis kaynaklarından derlenen sahih ve sahih olmayan hadisleri ihtiva ettiği ve yaklaşık yirmi cilt hacminde olduğu kaydedilmektedir. 12. *el-Hâvî fi'l-luğa*. Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Ğaribeyn*'ine benzediği ve on sekiz veya yirmi beş cilt olduğu belirtilmektedir (Gubrînî, s. 43).

İbnü'l-Harrât'ın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Mu'tel mine'l-ḥadîs* (yaklaşık altı cilt), *el-Vâ'î fi ḥadîsi 'Alî rağıyallâhü 'anh*, *Ğarîbü'l-Kur'an ve'l-ḥadîs*, *el-Mürşid*, *ez-Zühd*, *Divânü Şîr*, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Kifâye li'l-Ḥaṭîb el-Bağdâdî*, *el-Behce*, *et-Tevbe*, *Tehzîbü'l-Meṭâlib*, *er-Reḳâ'ik*, *Fazlû'l-hac ve'z-ziyâre*, *el-Enis fi'l-emşâl ve'l-mevâ'iz ve'l-ḥikem min kelâmi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve's-şâlihîn*, *Mu'cizâtü'r-Resûl şallallâhü 'aleyhi ve sellem*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Harrât, *Kitâbü'l-Ahkâmü'l-vüştâ min ḥadîsi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem* (nşr. Hamdî es-Selefi – Subhî es-Sâmerrâi), Riyad 1416/1995, I, 5-46; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 52-64; a.mlf., *eş-Şalât ve't-teheccüd* (nşr. Âdil Ebû'l-Meâtî), Mansûre 1413/1992, neşreden giriş, s. 9-16; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, II, 508; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbârü'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1368/1949, s. 348; İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmü'l-vâkı'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm* (nşr. Hüseyin Âyt Saîd), Riyad 1418/1997, neşreden giriş, I, 171-237; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 249-250; Nevevî, *Tehzîb*, I, 292-293; Gubrînî, *'Unvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 43-44; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 198-202; a.mlf., *Tezkiretül-l-ḥuffâz*, IV, 1350-1352; Vâdiâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 209; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 256-257; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, II, 59-61; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 293 ve 3 nolu dipnot; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973-74, II, 469; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, III, 180; IV, 315; *Keşfü'z-zunûn*, I, 19, 20, 481, 483, 599, 911; II, 1437, 1996; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 546-547; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 155-156; Brockelmann, GAL, I, 457-458; Suppl., I, 263-634; Sezgin, GAS, I, 126, 132, 142; Hacı, *el-Fikrü'l-sâmî*, II, 226-227; M. el-Âbid el-Fâsî, *Fihrişü maḥtûṭâtı Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399/1979, I, 234-236; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseysin, *Mezâhirü'n-neḥḍâti'l-ḥadîsiyye fi 'ahdi Yâ'kübe'l-Manşûri'l-Muvahhidi*, Tivân 1403/1983, II, 70-81; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 47, 173, 178, 179, 180, 376, 381; Emilio Molina López, "el-Kitâb İhtîşâr İktibâs al-Anwâr de İbn al-Harrât", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 541-560; Muhammed Ali Hâirî-i Hürremâbâdî, "İbn Ḥarrât", *DMBİ*, III, 408-409.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

İBNÜ'L-HASAN en-NÜBÂHÎ

(bk. NÜBÂHÎ).

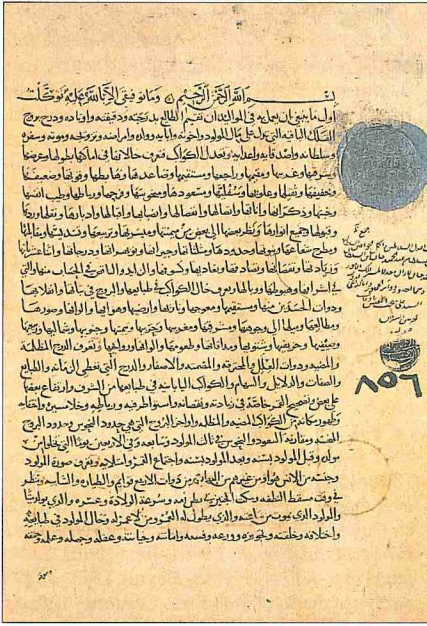
İBNÜ'L-HASİB

(ابن الخصيب)

Ebû Bekr el-Hasen b. el-Hasib el-Müneccim el-Fârisî (ö. 252/866'dan sonra)

Astrometeoroloji yorumcusu ve astrolog.

Hayatı hakkında İran asıllı olduğu ve uzun süre Kûfe'de yaşadığı dışında bilgi yoktur. İbn Tâvûs, diğer biyografi yazarlarından farklı biçimde onun künyesini Ebû'l-Hüseyn İbn Ebû'l-Hasib, nisbesini de Kummî şeklinde vermektedir (*Ferrecü'l-mehmûm*, s. 129). Batı'da Alkasın Filius Alkasit, daha yaygın bir kullanımla Albubather veya Alkasın adlarıyla ve La-

İbnü'l-Hasib'in *Kitābū'l-Mevâlid* adlı eserinin unvan sayfası ile ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 856)

tince “auctor astronomiae perspicuus” (astronominin tartışılmaz üstadı) unvanıyla tanınmıştır. Kaynaklar ölüm tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemekte, sadece Bağdatlı İsmâil Paşa onun 190'da (806) vefat ettiğini yazmaktadır (*Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 265). Fakat bizzat İbnü'l-Hasib, *Kârimihter* adlı eserinin “Kitābū'l-Mevâlid” bölümünde müneccim Ebü'l-Anbes es-Saymerî'nin 230 (844) yılında ziyaretine geldiğini ve kendisiyle yıldızlarla ilgili bir mesele hakkında görüştüğünü bildirmekte (vr. 60*), yine aynı eserde muhtemelen 252'de (866) ölen Ya'küb b. İshak el-Kindî'den de “merhum” diye söz etmektedir (vr. 88*). Bu ifadeler, onun III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında hayatta olduğunu ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Hasib, kuramsal astronomi ve meteorolojiyle ilgilenerek yıldızlarla gezegenlerin konumu ve yeryüzünde meydana gelen olaylara etkileri gibi hususlarda akıl ve bilim dışı yorumlara girdi ve daha çok kehanet konusuyla uğraşıp geleceğe yönelik pek çok iddiada bulundu. Fakat İbnü'l-Kiftî onun müneccimliğini eleştirmiş ve kehanetlerinin doğru çıkmadığını söylemiştir (*İhbarü'l-'ulemâ'*, s. 114). Bununla birlikte İbnü'l-Hasib, astroloji konusunda farklı kültür ve medeniyetler üzerinde çok etkili olmuş, yazdıkları Hermetik literatürün önemli bir parçası haline gelmiştir.

Eserleri. 1. *el-Kârimihter* (Kâr-ı Mihter). Astronomi, meteoroloji ve astrolojiyle ilgili ansiklopedik bir çalışmadır. İbnü'n-Nedîm eserin “Kitābū'l-Medhal ilâ 'İlmi'l-hey'e, Kitābū Tahvîli sini'l-'âlem, Kitābū'l-Mevâlid” ve “Kitābū Tahvîli sini'l-mevâlid” bölümlerinden oluştuğunu belirtmekte, İbnü'l-Kiftî ve Bağdatlı İsmâil Paşa gibi bazı müellifler ise bunların *el-Kârimihter*’ten ayrı birer kitap olduğunu kabul etmektedirler. Eserin günümüze ulaşan bölümleri astrolojiyle ilgili “Kitābū'l-Mevâlid” ile “Kitābū Tahvîli sini'l-mevâlid” adlı kısımlarıdır. Mevcut metinler içerisinde güneşin burçlara girmesi, rüzgârların hareket ve şiddetleri, hava sıcaklıklarının değişimi, bulutların teşekkülü ve yağışlar gibi astronomi ve meteoroloji konuları yer almakla birlikte eserin büyük bir bölümü yıldız ve gezegenlerin konumları ile yeryüzünde meydana gelen olaylar arasındaki ilişkiye ayrılmıştır. Bu çerçevede eser insanın doğumu, cinsiyeti, karakteri ve mizacı, ilmi ve fikrî yönelimi, inancı, meslekî başarısı, evliliği, başına gelecek iyilikler ve kötülükler, çocuklarının sayısı, durumları ve nasıl bir şekilde öleceği gibi pek çok hususu burçlar ve yıldızlarla ilişkilendirmekte ve bütün bu olaylardaki belirleyici etkinin onlara ait olduğunu ifade etmektedir. Kitap aynı zamanda toplumları ilgilendiren iyilik, kötülük, kıtlık, hastalık ve hatta kötü yöne-

tim ve yöneticilerin ortaya çıkması gibi olaylarda da bu etkinin sebeplerini ve sonuçlarını etraflı bir biçimde açıklamaktadır. İbnü'l-Hasib'in faydalandığı kaynaklar arasında Hermetik külliyyat ve Doroteos, Batlamyus, Valens, Perser Andazar, Ebü'l-Anbes es-Saymerî, Hasan b. Sehl ve Kindî gibi müellifler zikredilebilir. Gerek İslâm dünyasında gerekse Batı'da çok etkili olan eserin günümüze ulaşan her iki bölümünün de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde ikisi bir arada (Hamidiye, nr. 856) ve eksik parçalar halinde (Fâtih, nr. 5411/2, 5411/7) bulunurken Dublin'de yine iki bölüm birlikte (Chester Beatty Library, nr. 5399) ve Escorial Library'de (nr. 940, 978) sadece *Kitābū'l-Mevâlid*, *el-Mukni fi'l-mevâlid* adıyla yer almaktadır. *Kitābū'l-Mevâlid*, Canonicus Salio (Salomon) tarafından Padua'da XIII. yüzyılın başlarında Latince'ye tercüme edilerek *De nativitatibus* ve *Liber genethliacus sive de nativitatibus* (Sarton, I, 603) adlarıyla birkaç defa basılmış (Venedik 1492, 1493, 1501; Nürnberg 1540), ayrıca İshak Ebü'l-Hayr tarafından 1498'de İbrânîce'ye çevrilmiştir. *Kitābū Tahvîli sini'l-mevâlid* ise yahudi âlimi Tivoli'li Plato Latince'ye çevirmiş (Sezgin, VII, 123), daha sonra da eseri Saksonya saray kütüphanecisi Johannes Milius şerhetmiştir (*EP* [İng.], III, 835). 2. *Kitābū Ahkâmi'n-nücûm*. Astroloji ve astrometeorolojiyle ilgili konuları belirli bir bölümlenmeye gitmeden ele alan bir çalışma olup bir nüshası Tahran'da Kitābhâne-i Millî-i Melik'te bulunmaktadır (nr. 3502). Fuat Sezgin bu kitabın, Necmeddin Eyyûb el-Hâsib'in *Kitābū İz-hârî mâ kâne müstahfiyen fi ahkâmi'n-nücûm* (*et-Tuhfetü's-şahiyye*) adlı eserinde atıfta bulunduğu *el-Câmi'u'l-kebîr fi'l-ahkâm* ile aynı eser olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (GAS, VII, 124).

İbnü'l-Kiftî ve Bağdatlı İsmâil Paşa, İbnü'l-Hasib'e ayrıca Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî için hazırlanmış *Kitābū'l-Mensûr* ile *Kitābū Kađibü'z-z-zehab* ve *Kitābū'n-Nuket* adlı eserleri de izâfe ederler; hal-buki İbnü'n-Nedîm bunların Yahyâ b. Gâlib el-Hayyât'a ait olduğunu söylemektedir. Öyle görünüyor ki *el-Fihrist*'te İbnü'l-Hasib ile Hayyât'ın arka arkaya zikredilmesi, İbnü'l-Kiftî'nin İbnü'n-Nedîm'den faydalanırken hata yapmasına ve bu iki şahısla ilgili bilgileri birbirine karıştırmasına yol açmıştır. Ayrıca İbnü'l-Hasib'in Bermekîler'in muhitinde gösterilmesi de (*EP* [İng.], III, 835) Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'ye sunulduğu belirtilen *Kitābū'l-*

Mensûr'un İbnü'l-Hasib'in eserleri arasında sayılmasından kaynaklanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hasib, *Kitâbü'l-Mevâlid*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 856, vr. 60*, 88*; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 335; İbnü'l-Kiftî, *İh-bârü'l-'ulemâ*, s. 114; İbn Tâvûs, *Ferecû'l-mehmûm* (nşr. Muhammed Kâzım), Kum, ts. (Dâr-rü'z-zehâir), s. 129; *Keşfü'z-zunûn*, I, 34; Suter, *Die Mathematiker*, s. 32-33; Brockelmann, *GAL*, I, 250; *Suppl.*, I, 394; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 265; Sarton, *Introduction*, I, 603; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1964, VII, 119; M. Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaft im Islam*, Leiden 1972, s. 308-309; Sezgin, *GAS*, VII, 122-124; J.-C. Vadet, "İbn al-Khaşib", *EP* (İng.), III, 835; Ali Ekber Diyanet, "İbn Haşib", *DMBİ*, III, 422.

ÖMER MAHİR ALPER

İBNÜ'L-HAŞŞÂB

(ابن الحشّاب)

Ebû Muhammed Abdullâh
b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed
el-Hasşâb el-Bağdâdî
(ö. 567/1172)

Şerh ve reddiyeleriyle tanınan
dil ve edebiyat âlimi.

Muhtemelen 492'de (1099) Bağdat'ta dünyaya geldi. İbn Hallikân onun daha önce doğmuş olabileceğini söyler (*Vefeyât*, III, 103-104). Ahşap işiyle uğraşan büyük dedesinin lakabına izâfeten İbnü'l-Hasşâb künyesiyle tanınır. Başta nahiv ve lugat olmak üzere edebiyat, hadis, tefsir, ensâb, ferâiz, matematik, felsefe, mantık gibi ilimlerle ilgilenen İbnü'l-Hasşâb, İbnü'l-Cevâlîki, İbnü's-Şecerî, Ali b. Ebû Zeyd el-Fasîhî, Hasan b. Ali el-Muhavvelî, Ebû Bekir el-Kattân, İbnü'd-Debbâs gibi hocalardan dil ve edebiyat, Ebû Bekir el-Ensârî'den ferâiz, Ebû Bekir el-Mezrefî'den matematik, Ebü'l-Kâsım (Muhammed b. Yûsuf) es-Semerikandî'den kıraat dersleri aldı. Ebü'l-Ganâim en-Nersî, Ebü'l-Kâsım b. Husayn, Ebü'l-İz b. Kâdiş, Ali er-Rabâf, Ebû Zekerîyyâ İbn Mende, Ebû Abdullah el-Bârî, İbn Ebû Ya'lâ, Ebû Gâlib el-Bennâ, Hibetullah b. Husayn ve Ebû Şücâ' el-Bistâmî'den hadis dinledi. Nahivde zamanının en büyük âlimi olarak kabul edilen İbnü'l-Hasşâb 3 Ramazan 567 (29 Nisan 1172) tarihinde Bağdat'ta vefat etti.

Ders vererek geçimini sağlayan İbnü'l-Hasşâb nahiv, lugat ve edebiyata dair bazı önemli eserlere şerh ve reddiyeler yazmıştır. İmâdüddin el-İsfahânî, Ebû Bedr el-İşkâfî, Ebü'l-Hasan Ali b. Antere b. Sâbit, Ebû Gâlib İbn Meymûn, Muvaffakud-

din İbn Kudâme ve Cemmâîlî gibi öğrenciler yetiştirmiş. Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû Muhammed İbnü'l-Ahdar, Ebû Ahmed İbn Sükeyne ve diğer bazı kişiler kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Son derece zeki, mütevazî, hâzırcevap ve şakadan hoşlanan bir kişiliğe sahip olan İbnü'l-Hasşâb'ın özel hayatında dağınık olduğu nakledilmektedir. Eserlerinin birçoğunu tamamlayamamış olmasında bu düzensiz hayatının etkisi görülür. Satranç oynamayı sevdiği, bulduğu her kitabı alıp okuduğu, ölen her âlimin kitaplarını satın aldığı, böylece çeşitli ilimlerin kaynak eserlerine vâkıf olduğu kaydedilir.

Eserleri. 1. *el-Mürtecel fî şerhi'l-Cümel*. Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin nahve dair eserinin şerhidir. Müellif, mukaddimesinde eseri bir yolculuk esnasında yazdığı için ona bu adı verdiğini ifade etmektedir. *Kitâbü'l-Cümel* üzerine yazılan ilk şerh olan kitapta bazı konular şerhedilmeden bırakılmıştır. Müellif bu eserde çok düşkün olduğu sebep izahlarına (ta'lîl) ağırlık vermiştir (nşr. Ali Haydar, Dimaşk 1392/1972). 2. *el-İstidrâkât (el-'tirâzât) 'alâ Maḳāmâtî'l-Ḥarîrî*. Lugat âlimi İbn Berrî, İbnü'l-Hasşâb'ın reddiyesine cevap vermek üzere *el-İntişâr li'l-Ḥarîrî (el-Lübâb fi'r-red 'alâ İbni'l-Hasşâb, ez-Zeb 'anil-Ḥarîrî)* adıyla bir eser kaleme almış, Abdüllatif el-Bağdâdî de bu iki reddiyeyi uzlaştırmak üzere *el-İn(tî)sâf beyne İbn Berrî ve İbni'l-Hasşâb fi kelâmihi* 'ale'l-Maḳāmât adlı eserini yazmıştır. İbnü'l-Hasşâb ve İbn Berrî'nin reddiyeleri birleştirilerek *İstidrâkâtü (itirâzâtü) İbni'l-Hasşâb 'alâ Maḳāmâtî'l-Ḥarîrî ve İntişâru İbn Berrî* adıyla birkaç defa basılmış (Mustafa Muhammed'in tashihiyle *el-Maḳāmât* ekinde, Kahire 1326; Kahire 1343; İstanbul 1328; *el-Maḳāmât*'ın zeyli olarak Kahire 1329) ve *Şerhu Maḳāmâtî Ḥarîrî* içinde de yayımlanmıştır (Beyrut 1388/1968). 3. *Lüm'a fi'l-ke-lâm 'alâ lafzâtî 'âmîn* "el-müsta'mele fi'd-du'â'i ve ḥukmihâ fi'l-'Arabîyye. "Âmin" kelimesinin anlamı, istikakı ve i'rabına dairdir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1393, vr. 46-50). 4. *Mesâ'il fi'n-nahv*. Vav çeşitleri, "leyse" meselesi, fıkıh ve nahvi ilgilendiren bir mesele ile bazı beyitlerin şerhi gibi konuları içerir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1393, vr. 64-68). 5. *Ḳaşıde fî 'ilmi'l-'Arabîyye* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1458, vr. 190-193). 6. *el-Ḳaşıdetü'l-bed'îyye-tü'l-câmî'a li-şetâtî'l-fezâ'il ve'r-rumû-zî'l-'ilmiyye*. Kemâleddin İbnü'l-Enbârî-

ye ithaf edilen didaktik kaside kompozisyon usulü, belâgat, nahiv, garîb lugatlar, aruz, kafiye, Kur'an, fıkıh, siyer ve ahbâra dairdir (*DMBİ*, III, 422). 7. *Tevârîhu mî-lâdi'l-e'imme ve vefeyâtihim* (*Tevârîhu mevâlid ve vefeyâtî ehli'l-beyt*) (a.g.e., a.y.). 8. *Fi's-Siyer ve aḥbârî'l-evâ'il* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 494).

İbnü'l-Hasşâb'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu'l-Lüma'* (İbn Cinnî'nin nahve dair eserinin şerhidir); *Şerhu Mukaddimeti İbn Hübeyre* (nahiv âlimi Vezir Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin nahve dair *el-Mukteşid* adlı muhtasarının dört cilt hacmindeki şerhidir); *er-Red 'alâ Şerhi'l-Cümel* (Zec-câcî'nin *el-Cümelü'l-kübrâ*'sının İbn Bâbeşâz şerhine reddiye olup *Hâdîyetü'l-hâdiye* adıyla da anılır); *Hâşîye 'alâ Dürretî'l-ğavvâş fî evhâmî'l-ḥavâş* (Harîrî'nin eserine hâşiyedir); *er-Red 'alâ Tehzîbi İslâhî'l-mantık* (İbnü's-Sikkî't'in lugata dair eserine Hatîb et-Tebrîzî'nin yazdığı tehzibe reddiyedir); *er-Red 'alâ Emâli (mecâlisi) İbni's-Şecerî* (İbnü's-Şecerî, İbnü'l-Hasşâb'ın itirazlarına *el-İntişâr* adıyla kaleme aldığı bir risâlesiyle cevap vermiştir); *el-Lâmi' fi'n-nahv*, *Naḳdû's-sîr*, *Fi Es'ile tete'allak bi-resmî'l-kitâbe*, *Es'ile fi'l-belâga ve garîbî'l-luğa*, *Fi'l-Ḳarîz mine'l-hicâ'* ve'l-medḥ, *Fi 'ulûmi'l-kavâ'idî'l-luğatî'l-'Arabîyye*, *Fi 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kavâfi*, *Fi'l-Ḳur'an ve takسیمihâ ilâ eczâ'* ve aḥzâb ve er-bâ' ve a'sâr ve fi'l-kırâ'ât ve'l-hilâl fî men revâhâ, *ed-Dürü'n-naẓım fî fe-zâ'ili'l-Ḳur'ânî'l-'azîm*, *Fi Mesâ'il fukhiyye*, *Fi'n-Nübüvvât ve mâ yete'allak bihâ*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 238-239; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 47-52; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 99-103; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 102-104; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 523-526; a.mlf., *el-'İber*, IV, 196-197; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 257-259; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 95-100; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 156; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 14-16; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 381-382; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 29-31; *Keşfü'z-zunûn*, I, 108, 602, 604, 741; II, 1536, 1563, 1789, 1791, 1795, 1805, 1894, 1973; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 220-222; Brockelmann, *GAL*, I, 288; *Suppl.*, I, 493-494; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 191; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, VI, 20; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 504-505; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 303-304; H. Fleisch, "İbn al-Khashshâb", *EP* (İng.), III, 834-835; Muhammed Fazlî, "İbn Haşşâb", *DMBİ*, III, 419-422.

İSMAİL DURMUŞ